

SOSYAL VE PSİKOLOJİK AÇIDAN HAC İBADETİ

Bahili KANSOY
Hizmetiçi Eğitim Şubesi Müdürü

İbadetler, amacı itibariyle kulun, yaratanı ve O'nun üstün kudreti karşısında kulluğunu sunmasıdır. Kendini kuşatan sonsuz zaman dilimi, uçsuz bucaksız varlıklar alemi içinde O'nunla iletişim kurması demektir. Neticede bireyin mutluluğuna, bireyin kendisini tanımasına, kendisiyle ve toplumla barışık yaşamasına, bunun devamında da toplumsal huzur ve barışın kurulmasına hizmet eder. Bir dine mensup olanların yeryüzünde yılda bir defa belli bir yer ve zamanda birlikte ibadet etmesi demek olan hac ibadetinde durum biraz daha farklıdır.

Haccın sosyal ve psikolojik boyutu, inanan bir kimsenin inanç kökleriyle bağlantısını tazelemesi bakımından önemlidir. Müslümanlık açısından düşünüldüğünde, İslam Peygamberinin ve arkadaşlarının tevhit ve adaleti hakim kılma mücadelesi, bu süreçte yaşanmış acı tatlı anılar, adeta bir film şeridi gibi bu kutsal mekanları ziyaret eden kişinin gözünün önünden geçer.

Haccın lâhuti boyutu, mahşeri andırmasıdır. Farklı dil, ırk, bölge ve kültürlere, sosyal konum ve ekonomik güce sahip insanların eşit statüde ve aynı renk ve tip elbiseler içinde toplanmasıdır. İnsanların akın akın koşuşturması ve topluca ibadet etmesi, bir bakıma ahirette Yaratıcının huzurunda dirilişi ve toplanışı hatırlatır. Hac ibadeti, mü'mini ahirette- ki bu diriliş ve toplanmaya hazırlar, bu bilinci kazanmasında ona yardımcı olur. Gerçekten de hac ibadetinde Müslüman, İslam'a gönül vermiş olmanın mutluluğunu ve hazzını daha yakından idrak eder. Yeryüzündeki bütün Müslümanlarla birlikteliğin şuuruna erer. Dünyanın çeşitli bölgelerinden adeta her biri bir temsilci ve gözlemci sıfatıyla Mekke'ye akın eder. Mikat denilen belirli sınırlarda dünyevi farklılığı temsil eden elbiselerini çıkarıp hepsini birleştiren ihram elbiselerini giyerler. Artık "ben" yok, "biz" vardır. Mü'minler bir ufuktan diğerine akan beyazlar içinde yok olur, adeta ölmeden önce ölümü ve ahiret hayatını yaşarlar. İhram süresince toplumsal barışı ve bütünlüğü bozucu, bencilliği uyandırıcı, geride bırakılan geçici haz ve menfaatleri hatırlatıcı mahiyetteki her türlü eşya ve fiiller yasaklanmıştır. Arafat vakfesi, insanın dünyaya ayak basışını ve kıyamette Allah'ın huzurunda bekleyişini hatırlatır. Hac ibadeti, ruhun Allah'a yükselişini temsil ettiğinden, Kabe hedef değil, belki sonsuzluğa ve bu manevî atmosfere geçişin başlangıcıdır. Kabe etrafında dönerek gerçekleştirilen tavaf, kainatın ve yaratılışın özeti, teslimiyetin ve ilahî kadere boyun eğişin sembolü sayılır. Koşmak anlamına gelen sa'y, bir canlılık, bir arayıştır, esbaba tevessüldür. Hac'da dıştan bakıldığında sembolik davranışlar şeklinde gözükken her ibadetin ve şeklin bir anlamı, mü'mini eğitici ve bilinçlen- dirici bir yönü vardır. Hac ibadeti esnasında bu anlam ve bilinci yakalayabilen, haccın hikmetlerine nüfuz edebilen mü'minler, eski hata ve günahlarından arınarak hayata yeni bir canlılık ve şuurla dönerler. Hac, onların hayatında kalıcı etkilere sahip bir dönüm noktası olur.

Hac ibadeti, bir bakıma hem İslam'daki diğer ibadetlerin topluca bir arada sergilenişi görünümündedir; hem de namaz, oruç ve zekat ibadetlerinden izler taşır. Hacca giden mü'min,

namazlarda yönelip durduğu Allah'ın evine bizzat gelmiş, namazda yaşadığı Allah'la buluşma şuurunu daha yakından hissetmeye başlamıştır. İhrama girmek, namazdaki iftitah tekbiri mesabesindedir; her ikisinde de dünya arkada bırakılmaktadır. İh- ramının özel günlerinde birtakım dünyevi zevklerden geri durması da oruç ibadetini çağrıştırır. Hac bir yönüyle de toplumsal bütünleşme, kaynaşma ve arınmanın bir anlamda üniversal çapta gerçekleştirilmesidir.

Sosyal Açıdan Hac İbadeti

Haccin sosyal bir boyutu da vardır. Hac, başta inananların bir güç gösterisi mahiyetindedir. Hac'da dünyanın dört bir tarafından gelen Müslümanlar, birbirlerinin yanında ve arkasında olduklarını, birbirlerini desteklediklerini münasip bir dil ile başkalarına göstermiş olurlar. Hac bu dayanışma ruhunun canlı tutulmasının bir vesilesidir. Görüşüp tanışmaya vesile olması yanında hac, bir yönüyle de üretilen bilginin tanıtımının yapılacağı uluslar arası bir fuar içeriği de taşır.

Hac esnasında günlük giysilerden soyunup, bembeyaz lekesiz ihram örtülerine bürünen Müslümanlar, her türlü gösteriş ve alayıştan uzaklaşmayı, ziynet ve servetle böbürlenmemeyi, insanlar arasındaki eşitliği, ölümü ve ötesini hatırlamayı fiilen yaşayıp öğrenirler. Kötü arzu ve alışkanlıklarından da sıyrılıp, tertemiz yeni bir yaşayışa başlama iradesini de sergilerler. İhramlı için konulan yasaklar, hiç kimseye hatta haşerelere bile zarar vermeme, bütün yaratıklara şefkat ve merhamet, zorluklara sabır, kısaca kişiye düzenli ve disiplinli yaşama melekesi kazandırır. Böylece hac farızasını eda eden Müslümanlar, Allah'ın hoşnutluğunu kazandıkları gibi, çevresindekilere faydalı olma, hiç değilse zarar vermeme alışkanlığı kazanmış olurlar." Hazreti Peygamber işte bu anlayışla haccedenler için "Kim Allah için hacceder (bu esnada Allah'ın rızasına uymayan) kötü söz ve davranışlardan ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, (kul hakkı müstesna) annesinin onu doğurduğu günkü gibi (günahlarından arınmış olarak hacdan) döner." buyurur.

Hac, sosyal yönü ağır basan bir ibadettir. Çünkü Müslümanlar arasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya vesile olmaktadır. İslam'da bütün ibadetlerin sosyal yönleri göz önünde bulundurulduğu zaman, uluslararası bir ibadet niteliğini taşıyan hac ibadetinin sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya ne kadar çok hizmet edeceği de açıktır. Bütün İslam ülkeleri arasında tahakkuk edecek bir yardımlaşma ve dayanışmanın önemi çok büyüktür. Ülkeler arasında yapılacak böyle önemli bir kongrede, hangi İslam devletinin nelere daha çok muhtaç olduğu kolayca tespit edilebilir. Böylece durumu müsait olan ülkeler, diğerlerinin ihtiyaçlarını gidermeye çalışırlar. Şayet bugün, hac ibadetini yapmak üzere Mekke'de toplanan mü'minler bu anlamda bir şura gerçekleştiremiyorlarsa, hac ibadeti hedefine ulaşamıyor demektir.

Hazreti Muhammed (s.a.s.)in ümmeti arasında gerçekleşmesi gereken evrensel sevgi ve kardeşlik, ancak hac ibadetinin sağlayacağı istişari bir zeminde mümkün olur. Hac bu iş için en büyük fırsattır. "Mü'minler ancak kardeşlerdir"³ ve "Birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık"⁴ gibi ayetler, Müslümanlar için hayati önem taşıyan yardımlaşma ve dayanışma düsturlarını ifade eder. Birinci ayet mü'minler için bir kal'adır. Zafiyet hissedenden her Müslüman o kaleye sığınır.

İkinci ayet, birinci ayet için tamamlayıcı hükmündedir.

İrkları, renkleri ve dilleri ayrı bile olsalar Müslümanların kardeş olduklarını, zahiri olan bazı farklılıklar, onları kavgaya değil, dayanışmaya götürdüğünü ifade eder.

"Birbirinizi tanımanız için..." kaydının ayette yer alması, ayeti ırk taassubuna hamletmenin imkansız olduğunu göstermektedir.

Hac ibadetinin bu sosyal fonksiyonu, İslam birliğinin gerçekleşmesine vesile olabilir. Müslüman ülkeler çağımızda inançta, hedefte, söz ve harekette birlik ve beraberliğe her zamankinden daha çok muhtaçtır. Bölgesel ve biyolojik farklılıklar hiçbir zaman Müslümanların birlik ve beraberliğine engel olamamıştır.⁵

Psikolojik Açıdan Hac İbadeti Mü'minin hem malı hem de bedeniyle gerçekleştirdiği bir ibadet olan hac, insanın bütün varlığını ilgilendirir ve bu haliyle külli bir teslimiyetin ifadesidir. Bu bakımdan onun hikmetlerini üç noktadan hareketle tespit etmek mümkündür. Bunlardan birincisi; Allah'ın insanlara bazı şeyleri yapmalarını emretmesi ve bunların yerine getirilmesi suretiyle kendilerine lütufta bulunmasıdır. İkincisi; haccı gerçekleştiren insanın ona hazırlanırken, menasikini ifa ederken ve ibadetini tamamladıktan sonra kendi kabiliyetine göre elde edebildiği olumlu sonuçlardır. Üçün- cüsü de; bu ibadeti sadece Allah rızası için yerine getiren tek tek insanların iradelerinin ve tesir alanlarının dışında haccın bütün ümmete sağladığı faydalar ve ulaştırdığı yüksek seviyedir.

Hac ibadetinin fert ve Müslüman toplum açısından sağladığı manevî kazançlar kişiden kişiye, toplumdaki topluma ve devirden devire farklılık arz eder. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Her insan niyetine, iradesine ve yeteneklerine bağlı olarak hacdan farklı nasipler elde edebileceği gibi, hiç nasip almadan bu seyahatten dönenlerin bulunması da mümkündür. Çünkü hac, dış görünüşü itibarıyla semboller andıran, gerçekte ise çeşitli ruhi eğitimleri sağlayan birbirinden farklı davranışların toplamından ibarettir. Bazıları için şeytan taşlama çok şey ifade ederken, bazılarında tavaf, bazılarında Arafat, bir gruba da hac esnasında kurulan sosyal ilişkiler daha anlamlı gelebilir.⁶

Hac esnasında hiçbir şeye zarar vermemek esas olduğundan, insanın çevresiyle ilişkisinde son derece dikkatli davranması gerektiği ortaya çıkar. Bu husustaki titizliğin ölçüsü, Kur'an-ı Kerim'deki yasaklardan ve bu yasakların çiğnenmesi halinde verilecek cezaları bildiren ayetlerin açık üslûbundan anlaşılmaktadır.¹⁷¹ Özellikle bitki ve hayvan türünden canlılara karşı gösterilmesi gereken hassasiyet, kişiye başka zamanlarda kazanamayacağı ölçüde bir duyarlılık sağlar. Bunun yanında öfkelenmemek, kimseyi incitmek ve güler yüzlü olmak gibi ahlakî davranışlar da haccı gereği gibi yerine getirenlerin elde edecekleri manevi kazançlar arasında yer alır. Sonuç olarak-, hac esnasında Müslüman daha önce teorik olarak haberdar olduğu, fakat layığı ile yaşayamadığı bir dizi imanî ve ahlakî özellikler kazanır, sahip bulunduğu olumlu niteliklerde ise daha çok sebat ve güç kazanır.

Hacdan dönen mü'min dünyada mevcut çok çeşitli ırkları, bunların konuştuğu dilleri gözlemiş, ancak bu farklılıkların, sadece insanların birbirlerini tanıyarak iletişim kurabilmeleri için 181 Allah tarafından birer alamet olarak yaratıldığının şuuruna varmıştır. Bunun yanında insanlar arasındaki bu farklılıkların birlik ve beraberliği engelleyemediğini, mevcut farklılıklarla birlikte Allah'a teslim olmanın, her türlü vahdetin esasını oluşturduğunu fark etmiştir. Böylece dünyasının sınırları genişlemiş, coğrafi bilgileri nazari boyutlarını aşmış, yer küresinin muhtelif

bölgelerinde yaşayan yüz binlerce insanla bir arada bulunmuş, en olumsuz şartlarda bile insanların birbirine müsamaha göstermesinin ne demek olduğunu bizzat tecrübe ederek anlamıştır.

Hatta İslam alimlerinin biyografileri incelendiğinde; onların hac esnasında diğer birçok alimle tanıştığı, bu vesile ile çeşitli fikir ve eserlerden haberdar olduğu, birçoğunun İlmî hayatında gelişmeler meydana geldiği görülür. Kitap basımının ve iletişim imkanlarının çoğaldığı günümüzde de hac seyahatinin bu ilmi fonksiyonu önemini korumaktadır. 9

1- İlmihal I, İman ve İbadetler, İsa m TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 511-514.

2- Davudođlu, Ahmed, Sahih-i Müslim Tere Ve Şerhi, 7/110, Kitabu'l-Hacc, 438 (1350); Hati- boğlu, Haydar, Sünen-i İbn-i Mâce Tere Ve Şerhi, 8/52, Kitabu'l-Menâsik, Hadis no.- 2889.

3- Hucurat, 10.

4- Hucutat, 13.

5- Yılmaz, Doç Dr. Musa Kâzım, Haccın Hikmetleri, Diyanet İlmî Dergi, Temmuz-Ađustos-Eylül 1990, cilt. 26, sayı. 3, sayfa. 58-59.

6- TDVİA, 14/397.

7- Bakara, 158.

8- Hucurat, 13.

9- TDVİA, 14/398-399.